

СЕМАНТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ У КОНСТРУКЦІЯХ З УКРАЇНСЬКИМ ПРИЙМЕННИКОМ *ДО* ТА СЕРБСЬКИМИ *ДО* І *КОД*

Досліджується вживання українського прийменника *до* та сербських прийменників *до* і *код*. Метою дослідження є визначити концептуальний зміст цих прийменників і семантичні відношення, які ними профілюються. Описані основні метафоричні зв'язки між репрезентативними значеннями прийменника *до* в українській та сербській мовах.

Ключові слова: прийменник, семантичні відношення, профілювання, метафоричні зв'язки, концептуальний зміст.

В історії лінгвістичної науки погляди на статус прийменника неодноразово змінювалися, зокрема в українському мовознавстві кваліфікація прийменників є неоднозначною, найбільш суперечливим є питання наявності / відсутності у прийменника лексичного значення (огляд теорій поданий у [Загнітко 2007: 132-133], [Вихованець 2004: 329-330] та ін.). Службові частини мови у кожній мові представляють досить складний для кваліфікації граматичний клас слів [Конюшкевич 2007: 142], оскільки мають високий ступінь абстракції. У цій розвідці ми не ставимо за мету долучитися до дискусії, однак вважаємо за доцільне взяти за відправний пункт те, що прийменник функціонально спрямований на “реалізацію синтаксичних зв'язків і семантичних відношень” [Загнітко 2007: 133].

Когнітивна граматика також схильна розглядати прийменники й інші “граматичні елементи” як такі, що мають семантичне навантаження. Р. Ленекер зазначає, що прийменники є повнозначними словами в усіх випадках вживання [Langacker 2000: 18, 380]; і вбачає у єдності центрального значення кожного прийменника з усіма похідними певну символічну структуру, яку можна зобразити схематично [напр., див. Langacker 2007: 91-121]. Так, В. Еванс і А. Тайлер наголошують, що прийменники реалізують постійні конвенціональні смисли, пов'язані з ними, включаючи функціональні елементи [Evans and Tyler 2004: 3]. Безумовно, що конкретні відношення профілюються не лише прийменником, а всією прийменниковою конструкцією; значення руху, траєкторії профілюються ситуативним контекстом, переважно дієсловами, але в деяких випадках і загальною прагматикою та нашими уявленнями про світ [Evans and Tyler 2004: 2]. Дослідники розглядають прийменники через призму такої моделі світу, яку називають *принциповою полісемією (principled polysemy)*, тобто значення, які профілюються прийменниками в різних прийменникових конструкціях, утворюють семантичну мережу (*semantic network* за [Tyler and Evans 2003]); центральні значення (*proto-scene*), які пов'язані з прийменниками, вирізняються за двома критеріями: 1) концептуальний зміст асоціюється лише з одним значенням; 2) зміст не залежить від контексту [Evans and Tyler 2004: 16-19].

Периферійні значення прийменників розвиваються завдяки дистрибутивним можливостям: член конструкції, який займає позицію суб'єкта (*траєктор*), є точкою відліку; дієслово може профілювати значення руху / статичності і траєкторії; член, який виступає об'єктом (*орієнтир*) є цільовою точкою. Синтаксична одиниця в цілому при взаємодії її членів забезпечує розвиток значення, яке пов'язане з прийменником, ґрунтуючись на прото-сцені цього прийменника. Похідні значення часто мають метафоричний зв'язок із прото-сценою. У прийменниковій системі кожної мови семантика первинних прийменників є “найбільш абстрактною і легко переосмислюється, набуваючи вторинної функції, що уможливило вирізнення функціонально-семантичних парадигм таких прийменників і встановлення певних центрів (ядер) в їхніх функціональних виявах” [Загнітко 2007: 133], але найчастіше очевидним є лише ядерний, первинний (переважно просторовий) зміст, тобто прото-сцена.

Мета дослідження – описати семантичні відношення, які репрезентують український прийменник *до* та корелятивні (частково) сербські прийменники *до* і *код*, відштовхуючись від змісту, який концептуалізується у прийменникових конструкціях завдяки взаємодії членів. Досягнення мети дослідження передбачає розв'язання таких завдань: 1) прослідкувати можливості вживання прийменника *до* в українській та сербській мовах; 2) з'ясувати подібність основних і похідних відношень, які профілюються у прийменникових конструкціях з *до* в українській та сербській мовах; 3) проаналізувати відношення, які профілюються сербським прийменником *код* у синтаксичних конструкціях; 4) з'ясувати співвідношення вживання прийменників *до* і *код* у сербській мові; 1) визначити модель та мотивацію розвитку семантичної мережі прийменників.

Актуальність теми зумовлена недостатньою вивченістю семантичних відношень первинних прийменників української й сербської мов у зв'язку з мисленнєвими структурами, що ускладнює визначення відмінностей і проведення паралелей між основними когнітивними механізмами представників різних мов. А, як вказує Д. Герман [Herman 1999: 1], вивчаючи будь-яку мовну систему, потрібно зважати не лише на те, яким чином кодуються ментальні уявлення про предмети у просторі, а й просторові відношення між цими локалізованими предметами; розумові механізми, повинні бути здатними використовувати послідовності

пов'язаних виражень як сигнали для того, щоб робити висновки про рушії (механізми), місця й об'єкти і про динамічні відношення між ними.

ПРИЙМЕНИК ДО ПРОСТОРОВИ ВІДНОШЕННЯ

С. Левінсон стверджує, що просторові уявлення є основою для великої частини наших непросторових уявлень, і це зумовлено тим, що простір є центральним когнітивним доменом для будь-якого рухомого створіння, а людське мислення є глибоко просторовим, оскільки більшість інформації про світ ми отримуємо перцептивно [Levinson 2003: 131].

Місце

СУМ [1971: 315] так описує центральні відношення, які репрезентує прийменник *до*: вживається на означення місця, предмета або особи, в бік яких спрямована дія. Основним є значення напрямку, проте слід взяти до уваги, що семантика прийменника *до* пов'язана не лише з орієнтацією, напрямком, а й з функціональною категорією мети.¹ Можемо стверджувати, що для *до* центральним змістовим компонентом є вказівка на просторовий орієнтир, як у (1) і (2). Метою траєктора (*ми* (1), *вони* (2)) є досягти меж орієнтира (*берег* (1), *твердь* (2)). Відношення, проілюстровані у випадках (1), (2), (3), за типом орієнтира умовно можемо назвати **місце-мета**. Розташування рухомого траєктора є точкою відліку, дія скерована в напрямку орієнтира (прототипно статичного), обмежений орієнтир є кінцевим пунктом, метою. Такі відношення слугують прото-сценою цього прийменника.

(1) *Але ми доплили до берега, втративши лише мешти, які були у мене так довго, що навіть називалися Петром і Павлом.*

(2) *Вони відчували небезпеку вже на середині мосту, проте спокійно, не оглядаючись, дійшли до тверді.*

(3) *Тоді тато сказав, що зможемо перепочити, коли дістанемося до тих гір.*

Для сербського прийменника *до* в літературі як типові наводяться значення: досягнення, простягання до чогось (“*Лопта се докотрљала до ивице*”); безпосередня близькість (“*Седи до мене*”), міра, якої хтось або щось досягає (“*Добити до сто динара*”), часовий простір (“*Завршићемо посао до лета*”), охоплення (“*Дошли су сви до једнога*”) [Стијовић 2006: 94].

(4) *Поподне већ је био стигао до главног трга и ту га открише.*

(5) *И тако сада долазимо до тог кључног места ове Споменице.*

Прото-сцена прийменника *до* у сербській мові є аналогічною до прото-сцени українського прийменника *до*: орієнтир – мета руху траєктора.

Інший тип відношень назвемо **місце-межа**, коли орієнтир знаходиться у безпосередній близькості до траєктора, тобто орієнтир є межею траєктора:

(6) *На останњому поверсі старезної камениці, тої, що прилягає до Успенської церкви, жила наша старенька тітка.*

(7) *Осећао сам се као у седлу, а девојка која је седела до мене гледала ме је нетремице, очима које су испрва биле топле, а онада су се на мени, као на леду, почеле хладити.*

(8) *Она га посади за сто и седе до њега.*

У конструкціях з прийменником *до*, як і з прийменником *в* (і його варіантами та сербськими корелятами) [Орленко 2012], може бути задіяна когнітивна схема ВМІСТИЩЕ (КОНТЕЙНЕР). Такі конструкції можемо поділити на два види за типом просторового орієнтира: а) орієнтир має очевидні межі (стінки), як у (9); б) орієнтиром виступає певний простір з розмитими межами, як у (10). У другому випадку актуалізується метафора КОНТЕЙНЕР, оскільки орієнтир не є очевидним вмістищем, а тільки мислиться у термінах ВМІСТИЩА. В обох випадках орієнтир є ціллю; мета траєктора – потрапити в межі орієнтира.

(9) а. *Кілька разів на день ми обходили всі ці посудини, зливаючи дощівку до відра.*

б. *На великій перерві учні ходили до їдальні.*

в. *Через кілька хвилин до лазнички ввійшла покоївка з чайником.*

(10) а. *Якось до Делятина приїхав мій приятель-ентомолог.*

б. *Тоді закрили машину і пішли погрітися і поїсти до якогось хутора.*

Така ж схема задіяна й у тих випадках, коли траєктор не рухається до орієнтира, а відбувається його віртуальне “проникнення” в межі орієнтира, наприклад, спостерігається подія, яка забезпечує взаємодію траєктора з орієнтиром або “вмістом” орієнтира на відстані:

(11) *Вуйко Влодко телефонував до Франківська татові, щоби він переконав мене не відмовлятися від військової підготовки.*

Схема КОНТЕЙНЕР накладається на значення мети прийменника *до* тільки за умови, що орієнтир здатний слугувати вмістищем, тобто орієнтир активує схему КОНТЕЙНЕР, розширюючи мережу значень прийменника. Первинно у відношеннях з орієнтиром-локумом експлікується мета траєктора досягти безпосередньої близькості з орієнтиром, що можемо спостерігати на прикладі (12):

(12) *Іншим разом ми відправляли когось до нічного поїзда.*

¹ Пор. з дослідженням В. Еванса і А. Тайлера семантики англійського корелятивного прийменника *to*, в якому науковці зазначають, що функціональна категорія мети є визначальною для цього прийменника, а ознака ‘динамічність’ з’являється тільки завдяки контексту і первинно належить дієслову, поряд з яким вжитий прийменник [Evans and Tyler 2004: 16].

У (12) траєктор (*ми*) не має на меті потрапити всередину орієнтира (*поїзда*), а лише опинитися біля нього.

Часто вузький контекст не є достатнім, щоб зрозуміти, чи задіяна схема КОНТЕЙНЕР, як у (13). Для з'ясування мети траєктора (потрапити всередину орієнтира чи опинитися поруч) потрібен ширший контекст (13). Така двозначність також свідчить про те, що когнітивна схема КОНТЕЙНЕР властива не самому прийменнику.

(13) *Ми поїхали до одного з університетських гуртожитків.*

У ролі траєктора може виступати межа орієнтира, перетин якої іншим предметом забезпечує потрапляння всередину орієнтира; орієнтир може бути лише потенційним контейнером, необов'язковим, як у (14):

(14) *Товариш з плавчиною лежали на канані перед входом до душевої, а я тим часом купався сам-один у неосвітленій воді.*

Часом прийменник *до* репрезентує відношення, в яких траєктор долучається до орієнтира (15), вступає в тісний контакт (16), (17) або стає його частиною (18):

(15) *Нас запросили до столу Князя.*

(16) *Він вирізав з дошки профілі кінської голови, прикріпив їх до пальців, і це були наші коні.*

(17) *Навіть Святий Миколай залишав свої мандаринки для тети Міри у торбинці, прив'язаній до клямки її покою.*

(18) *Хліб у надзвичайно великих кількостях додавали до сніданків першокласників.*

За допомогою прийменника *до* може концептуалізуватися простір між траєктором і орієнтиром, *до* вказує на те, що траєктор розташований на відстані від орієнтира (М. Всеволодова виокремлює значення 'фініш', яке вказує на об'єктивно визначувану відстань між предметом і локумом (19) [Всеволодова 1982: 184-187]):

(19) *Офіцер погодився, бо до відділка було ще далеко.*

Парні просторові прийменники *від...до* позначають шлях між орієнтиром А, який є відправним пунктом, і орієнтиром Б, який є метою, кінцевим пунктом руху траєктора:

(20) *Від Красної Поляни до лісничівки на кордоні треба було ще двадцять кілометрів іти пішки.*

(21) *Било је то оне јесени када су од Тисе до Токаја сахрањивани виногради.*

(22) *Носио је пет раздељака који су били смештени у његовој коси попреко, од уха до уха.*

Проте не завжди у таких конструкціях орієнтир позначає кінцеву точку руху траєктора (у поєднанні з динамічним дієсловом), орієнтир може бути і місцем певної затримки, тимчасового перебування траєктора (23), на що теж вказує динамічне дієслово, яке вносить це значення у конструкцію, і, до деякої міри, сам контекст [Ивић 1999].

(23) *Зато упорно држи на рамену цицани јастук који је узео са кревета, иде од слике до слике и говори нешто у полугласу.*

Об'єкт

Далі розглянемо, в які відношення із *до* вступають об'єктні орієнтири, тобто формально метою траєктора є якийсь об'єкт, хоча фізично – простір навколо суб'єкта:

(24) *Небіжка часто приходила до нас, вони з дзядзем сиділи вечорами на лавці під сливками.*

(25) *У лісі ще траплялися поодинокі партизанські загони, бо лісоруби – тато пішов працювати до них – голосно і монотонно співали, щоб почули лісовики, – ми не хочемо, ми мусимо.*

(26) *Спољашње спојеве капака је продужила дебљом оловком скоро до ушију.*

Вживання прийменника *до* з іменником або займенником поширюється на зв'язки, які первинно реалізуються давальним відмінком іменної частини мови.

(27) *Пес так старанно охороняв хату, що до нас перестали приносити пошту. (←...нам перестали приносити пошту.)*

Орієнтація (напрямок)

До може вживатися на означення орієнтації траєктора (характеристика розташування або напрямку дії) стосовно об'єкта (28) чи певного локуму² (29).

(28) а. *У кімнаті стіл зсунений так, що, сидячи при нім, С. одночасно сидів боком до клавіатури старезного фортепіано.*

б. *Він стояв спиною до мене.*

в. *Комп'ютер був повернений до нього боком, тому він зміг побачити, що Лариса читає його оповідання.*

г. *Планови тих зрада, путеви који воде до њих, њихов распоред и инвентар испуњавају већи део поменутих свезака.*

(29) *Раптом автобус звернув до гір.*

ЧАСОВІ ВІДНОШЕННЯ

Перетворення типу "простір → час" є основним шляхом семантичного розвитку багатьох прийменників [див. Загнітко 2007: 134]. Прийменник *до* також вживається на позначення часових меж, оскільки сприйняття

² Термін *локум* вживається у розумінні М. Всеволодової [1982: 6], на позначення певного просторового орієнтира, обмеженого місця у просторі, з яким будь-який предмет, дія (подія), ознака знаходиться у відношеннях співположення.

часу відбувається в термінах простору. **До** може позначати проміжок часу, вказуючи кінцеву межу, тобто орієнтиром є конкретний момент, хоча розуміється тривання. Орієнтир у таких відношеннях може виражатися лексичними одиницями з темпоральним значенням (30) або ж називати подію, яка є завершальним етапом тривалого процесу (31).

(30) а. *Взуттєвий відділ працює до шостої години.*

б. *Радила је у другој смени и остајала до дубоко у ноћ.*

в. *Она је поставила кутију с машиницом на цртаћи сто који је до недавно припадао њеноме мужу и изађе из стана.*

г. *До сада су га одбиле толике муштерије.*

(31) а. *А незадовго до його смерті навіть ходили вдвох кілька разів на варену кукурудзу з яблучним вином.*

б. *Через часту зміну шкіл тато до кінця життя на початку речення писав Е обратное.*

в. *Прао је чарапе снегом, пио чај од снега и чистоо снег тако да је до краја зиме проглашен за најбољег у смени.*

Крім того, часові відношення можуть реалізуватися в еліптичних конструкціях, де формально орієнтиром виступає другий суб'єкт. У випадку (32) **до** з займенником *мене* вказує на час, певний проміжок часу між прибуттям на визначене місце "його" і "я".

(32) *Він був на місці задовго до мене.*

АБСТРАКТНІ ВІДНОШЕННЯ

Об'єкт

Семантична компонента мети слугує основою для поширення вживання прийменника **до** у поєднаннях, в яких орієнтиром виступають різні об'єкти, увага траєктора до яких (траєктором є людина) відіграє важливу роль. Відбувається зорове сприйняття траєктором фізичного об'єкта (33); погляд концептуалізується як шлях до певної мети (орієнтира):

(33) *Весь цей час я придивлявся до трави і молодого листя, щоби переконатися, що на Кавказі все інакше.*

У (34) спостерігаємо зближення орієнтира і траєктора, внаслідок якого орієнтир стає невід'ємною частиною екзистенції траєктора (траєктором, безумовно, виступає людина, рідше – інша жива істота). Траєктор виконує ментальну дію стосовно до орієнтира.

(34) а. *Під час відряджень ми звикли до кофеїнових драже.*

б. *Тета Міра привчила нас з братом до грейпфрутів.*

Орієнтир концептуалізує втілену ментальну сутність, а прийменник – звернення до втілення ментальної сутності з метою взаємодії з нею. Траєктором може бути як особа (35), так і абстрактне поняття (стан, почуття (36) чи результат ментальної діяльності (37)).

(35) а. *У його бейсболці був приклеєний папірчик з написом латинкою – дорога, під'їжджаючи до дівчат, він кланявся, знімав шапку і вичитував слово, яке ніяк не міг запам'ятати.*

б. *Ми записалися на прийом до лікаря.*

в. *Тоді молодик звернувся до сусіднього віконечка.*

г. *Після Бродів він пішов додому, але дорогою потрапив до рук мобілізаційній комісії, яка йшла відразу за військами і забиравала галицьких чоловіків на фронт.*

(36) *Та прича говори о лепим преткињама Витаче Милут, касније госпође Разин, о њиховим љубавима, о грофицама Жевуским и Амалији Ризнић младој, и до Разина је дошла од Витачине бабе.*

(37) *Шта су наше успомене и љубави до наша деца на неком другом свету?*

Наслідок

Результат певних дій траєктора (38) або наслідок незалежних від траєктора подій (39) може виконувати роль орієнтира.

(38) *На који начин је од те и такве куповине арх. Разин дошао до угледа и богатства та прича не каже.*

(39) *Тета Міра ціле життя пила дуже багато води, і ця заборона і страждання сестри призвели до цілковитої неможливості ковтання.*

Подія

Далі значення прийменника **до** розвивається, поширюючи відношення ТРАЄТОР РУХАЄТЬСЯ У НАПРЯМКУ ДО ОРІЄНТИРА таким чином, що орієнтир називає певну подію, яка відбуватиметься з траєктором.

(40) а. *З найближчими приятелями ми почали якраз перед тим готуватися до перевороту, який мав вивільнити Західну Україну від радянського союзу.*

б. *Якогось року в їхньому класі стало на шість хлопців менше – троє загинули у поножовщині, а інших трьох присудили до розстрілу за численні розбої з убивствами.*

в. *Юрко хотів пофотографувати кілька старих будинків, призначених до знесення.*

Ментальна дія

Когнітивна діяльність людини структурується в свідомості носіїв української та сербської мов у термінах простору. Ментальні дії, для розвитку яких потрібен певний проміжок часу, на основі ознаки 'тривання' так само, як і час, концептуалізуються як шлях з відправною точкою і цільовим пунктом. Орієнтиром є когнітивний наслідок розумових операцій.

(41) а. Після довгих виснажливих пошуків ботаніки дійшли **до висновку**, що такий вид взагалі не міг існувати у цій місцевості.

б. Госпођица Амаліја је рано дошла **до закључка** да је негде у I веку наше ере отприлике, мешање религија довело **до једног слободног прожимања** различитих кулинарских традиција Средоземља.

Міра, ступінь

Оскільки прийменник **до** концептуалізує відношення з кінцевим пунктом, його значення поширюється до вираження міри і ступеня ментальних дій, когнітивної інформації та ін.

(42) Намена ових свезака, упркос томе што нам је **до танчина** познат садржај три, није сасвим јасна.

(43) Била је пуна **до таванице** историја кулинарске вештине, расправа о верским забранама у вези с исхраном.

Кількісне значення

Нумеральне і ненумеральне кількісне значення також характерне для конструкцій з **до**, особливо у поєднанні з прийменником **від / од**. Можуть бути задіяні концепти як лінійної (44, 45), так і нелінійної системи виміру (47) [детальніше див. Стијовић 2006: 102–109]. Кількісне значення характерне для конструкцій, які експлікують просторові (44), часові (45) й абстрактні (46) відношення.

(44) Найбільш високи хвилі, **до 30–40 метрів**, утворюються біля крутих берегів.

(45) а. У той час можна було простояти в черзі **до восьми годин** – чим не повноцінний робочий день?

б. Потребно је да од грозда до шампањца у чаши прође **до пет година**.

(46) а. За ту контрольную роботу можна було набрати **до 30 балів**.

б. Прошао је сва звања **до редовног професора**.

(47) У те своје омиљене свеске великих размера он је годинама уносио белешке и друго од значаја за његов приватни, а не пословни живот **до архитектонских планова**.

ПРИЙМЕННИК КОД

П. Піпер підсумував, що для вираження основного значення прийменника **код** 'невелика відстань' між траєктором і орієнтиром у сербській мові використовується досить велика кількість лексичних елементів і сполучень [Piper 2001: 78-79]. Можливо, це є однією з причин того, що **код** має менш розгорнуту мережу значень, порівняно з **до**. У цьому дослідженні також розглянемо семантичні відношення, які профілюються прийменником **код** у конструкціях, представлених у зібраному матеріалі.

Екстралокалізація

В основному статичний аспект просторових відношень реалізується у конструкціях за схемою ТРАЄТОР ЗАХОДИТЬСЯ БІЛЯ ОРІЄНТИРА, у зовнішньому просторі, який оточує орієнтир – екстралокалізація [Piper 2001: 69]. Орієнтир є конкретним об'єктом – предметом або живою істотою:

(48) а. У даљини су се видели **код цркве**, као стадо на паши, бели крстови гробља.

б. Тог дана **код продавнице** новина на углу уочила је отменог господина у зимском капуту боје црнога лака.

(49) а. Нисам ли овде **код вас** заборавио синоћ један пакетић увијен у златну хартију?

б. Године 1825. она је у Одеси и на Криму **код млађе сестре**, треће грофице Жевуске, срела песника Адама Мицкевича, и он јој је посветио своје најлепше љубавне сонете.

У (48) і (49) траєктор насправді локалізується у найближчому просторі, який оточує орієнтир.

Інтралокалізація

Значення тривалого перебування у певному місці експлікується прийменником **код** у поєднанні з локумом, при чому є додаткове значення включення: траєктор локалізується повністю або частково у просторі орієнтира (в межах орієнтира). У (50) локум є обмеженим просторовим об'єктом, на відміну від (51), де локум не має чітко визначених меж.

(50) Око поноћи **код куће**, или тачније испред изнајмљенога стана, он нађе свој телефон избачен на степениште.

(51) Вијугали су узводно дуж десне обале Дунава и зајазили ветрове **код ушћа Саве**.

Значення руху з метою локалізуватися поряд з орієнтиром властиве конструкціям з прийменником **код** і динамічним дієсловом, орієнтиром у такому випадку виступає певна особа (52). Прийменник **код** передає значення близькості, яка має місце тривалий проміжок часу; прийменник **до** теж має значення тривання, але короткого (23).

(52) Хоћете да дођете на Бадње вече **код мене** да је причувате?

(53) Данас идем **код мог српског пријатеља**.

Прийменник **код** у (53) завдяки вживанню разом з динамічним дієсловом *идем* набуває додаткового значення напрямку, але імпліцитно **код** вказує на певну подію, яка відбуватиметься з траєктором поряд із зазначеним орієнтиром; і це значення є пріоритетним порівняно з вираженим значенням напрямку.

Отже, для прийменника **до** в українській й у сербській мовах характерна складна і розгалужена мережа значень, яка розвивається за рахунок здатності прийменника вживатися зі словами різного смислового навантаження, так, первинне просторове значення напрямку (дистанції) стає актуальним не тільки для відношень між фізичними об'єктами, розташованими певним чином у просторі, а й для часових, процесуальних і ментальних концептів, які задіюються відповідними контекстуальними елементами у прийменникових конструкціях на сучасному етапі розвитку мов.

Прийменник *код* сербської мови має менш розгалужену систему значень, на нашу думку, тому, що значення 'невелика відстань' профілюється більшою кількістю лексичних елементів, кожен з яких може розвивати різні додаткові значення, а їх дублювання за допомогою інших елементів не є необхідним, а навіть зайвим. Крім того, загальний критерій дистанції у будь-якому випадку є вживанішим, і ті додаткові відношення, які профілюються прийменником *до*, актуальні й для значення малої відстані. Представляється, що задля збереження когнітивних зусиль метафоричний розвиток відношень прийменника з більш загальним просторовим значенням є достатнім, й утворення аналогічних відношень для прийменника з вужчим просторовим значенням не набуває необхідності.

Дослідження проводиться в межах дисертаційної роботи, яка передбачає визначення семантичних відношень, які репрезентують прийменники, у системах англійської, сербської та української мов задля з'ясування механізмів сприйняття і пізнання навколишнього світу та репрезентації знань засобами національних мов. Якщо дослідження прийменникової системи англійської мови у когнітивному аспекті на сьогодні досягає значного рівня, то для української і сербської мов наукові пошуки такого типу знаходяться лише на початковому рівні. Спираючись на положення англомовних досліджень, маємо на меті прослідкувати семантичні відношення первинних простих прийменників у названих мовних системах як одну із репрезентацій сприйняття простору.

Література

- Вихованець 1980: Вихованець, І.Р. Прийменникова система української мови [Текст] / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1980. – 288 с.
- Всеволодова 1982: Всеволодова, М.В. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке [Текст] / М. В. Всеволодова, Е. Ю. Владимирский. – М. : Русский язык, 1982. – 264 с.
- Загнітко 2007: Загнітко, А. Синтагматика прийменників зі значенням мети [Текст] / А. Загнітко, Н. Загнітко // Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць. Випуск 15 / Укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – С. 131-142.
- Ивић 1999: Ивић, М. О реченицама типа Отишла је код мајке / Отишла је до мајке / [Текст] / М. Ивић // Лингвистички огледи, три. – Београд (Библиотека XX век), 1999. – С. 79-84.
- Конюшкевич 2007: Конюшкевич, М. Белорусские предлоги и их аналоги: принципы атрибуции при формировании реестра [Текст] / М. И. Конюшкевич // Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць. Випуск 15 / Укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – С. 142-149.
- Орленко 2012: Орленко, О.В. Метафорическое переосмысление локативного предлога *в* (на материале украинского, сербского, английского языков) [Текст] / О. В. Орленко // Пятая международная конференция по когнитивной науке : Тезисы докладов : В 2 т. Т. 1. Калининград, 18-24 июня 2012 г. – Калининград, 2012. – С. 564-565.
- Стијовић 2006: Стијовић, Р. Семантичко-синтаксичке одлике конструкција с предлозима од-до у међусобној корелацији [Текст] / Р. Стијовић // Јужнословенски филолог. – 2006. – № 62.– Рр. 93-112. – Access mode : URL : <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-185X/2006/0350-185X0662112S.pdf>. – Title from the screen.
- СУМ 1971: Словник української мови : В 11-ти томах [Текст] / Гол. ред. І. Л. Білодід. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 1971. – 550 с.
- Evans and Tyler 2004: Evans, V., Tyler, A. Rethinking English "Prepositions of Movement" : The Case of To and Through [Text] / V. Evans, A. Tyler // Adpositions of Movement (Belgian Journal of Linguistics, 18) / H. Cuycens, W. de Mulder, T. Mortelmans (Eds.). – Amsterdam : John Benjamins, 2004. – Pp. 247-270. – Access mode : URL : <http://www9.georgetown.edu/faculty/tyleran/Rethinking%20English%20prepositions%20of%20movement.pdf>. – Title from the screen.
- Herman 1999: Herman, D. Spatial Cognition in Natural-Language Narratives [Text] / D. Herman // Processings of the AAAI Fall Symposium on Narrative Intelligence. – MenloPark, CA : AAAI Press, 1999. – Access mode : URL : <http://www.cs.cmu.edu/~michaelm/nidocs/Herman.pdf>. – Title from the screen.
- Langacker 2000: Langacker, R. Grammar and Conceptualization [Text] / R. Langacker. – Berlin – New York : Walter de Gruyter, 2000. – 427 pp.
- Langacker 2007: Langacker, R. Ten Lectures on Cognitive Grammar [Text] / R. Langacker. – Beijing : Foreign Language Teaching and Research Press, 2007. – 442 pp.
- Levinson 2003: Levinson, S.C. Spatial language [Text] // Encyclopedia of cognitive science / L. Nadel (Ed.). – London : Nature Publishing Group, 2003. – Pp. 131-137.
- Piper 2001: Piper, P. Jezik i prostor [Text] / P. Piper. – Drugo, dopunjeno izdanje. – Beograd (Biblioteka XX vek), 2001. – 270 с.
- Tyler and Evans 2003: Tyler, A., Evans, V. The Semantics of English Prepositions : Spatial scenes, Embodied Meaning and Cognition [Text] / V. Evans, A. Tyler. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – xii+254 pp.

Исследуется употребление украинского предлога до и сербских предлогов до и код. Целью исследования является изучение концептуального содержания этих предлогов и семантических отношений, которые ими

профилируются. Описаны основные метафорические связи между репрезентативными смыслами предлога *до* в украинском и сербском языках.

Ключевые слова: предлог, семантические отношения, профилирование, метафорические связи, концептуальное содержание.

The author studies the use of the Ukrainian preposition *до* and the Serbian prepositions *до* and *код*. The aim is to reveal the conceptual content of these prepositions and semantic relationships they profile. The basic metaphorical relations between representative senses of the preposition *до* in Ukrainian and Serbian have been under consideration.

Keywords: preposition, semantic relationships, profiling, metaphorical relations, conceptual content.

Надійшла до редакції 8 вересня 2012 року.

Анна Ситарь, Екатерина Виноградова

УДК 81-116.3

УКРАИНСКИЕ И РУССКИЕ СТРУКТУРНО-СЛОЖНЫЕ НЕМОТИВИРОВАННЫЕ ПРЕДЛОГИ: ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА, ОПИСАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

У статті виділено особливу групу структурно-складних немотивованих прийменників, яка включає контамінації немотивованих прийменників незалежно від їхнього написання; цю групу прийменників зіставлено на матеріалі української та російської мов; виявлено особливості українських прийменників аналізованої групи; виділено типи значень, які можуть передавати українські структурно-складні немотивовані прийменники, що містять у своїму складі прийменник *по*; подано типи відповідностей українських прийменників аналізованої групи в російській мові; наведено системні можливості російської мови в полі структурно-складних немотивованих прийменників (реальні ненормативні вживання).

Ключові слова: зіставлення, об'єктивна граматики, одиниця прийменникового типу, прийменник, прийменник-зрощення, російська мова, структурно-складний немотивований прийменник, українська мова, функційна граматики.

В последнее время внимание лингвистов приковано к служебным единицам языка, в частности, к единицам, способным выступать в функции предлогов [Исследования 2000; Крейдлин 1994] и др. Специалисты обращаются как к анализу конкретных единиц [Архипов 2009; Плунгян, Рахилина 1996], так и изучают категорию в целом [Селивёрстова 1999, 2001; Солоницкий 2003] и в различных ракурсах [Галактионова 2007; Гецова 2004; Логинова 2010] и др.

Особый интерес исследователей вызывает расширение категории предлога за счет перехода единиц из других частей речи [Тихомирова 1972; Черкасова 1967]. Вторичными, или мотивированными, предложными единицами активно занимаются исследовательские коллективы Владивостока [Кравченко 2000; Шереметьева 2008], Челябинска [Шиганова 2001], Киева [Балабан 2007], Донецка [Куш 2009]. В то же время в области собственно предлогов встает целый ряд проблем как структурного, так и семантического плана, требующих своего решения. Так, в традиционных грамматиках как украинского, так и русского языков предлоги-сращения попадают в разные классы в зависимости от их написания, что представляется не совсем корректным. На наш взгляд, проблемы начертания исключительно конвенциональны (подробнее см. ниже), объединение таких предлогов в одну группу является актуальным для системного представления языка.

Целями данной статьи является сопоставление украинских и русских предлогов, входящих в состав немотивированных структурно-сложных предлогов, а также поиск эквивалентов и соответствий для украинских предлогов данного класса в русском языке.

Для реализации поставленных целей необходимо решить следующие задачи: 1) полностью представить единицы, входящие в класс структурно-сложных немотивированных предлогов в украинском и русском языках; 2) описать особенности украинских предлогов данного типа (как гораздо более многочисленных); 3) выбрать одну группу в рассматриваемом классе и дать дифференцированное значение ее единиц; 4) найти русские эквиваленты для рассматриваемых единиц; 5) спрогнозировать и обнаружить в реальном употреблении русские предлоги, сопоставимые с украинскими.

Решение этих задач позволяет внести вклад в создание объективной [Пешковский 2010] грамматики украинского и русского языков, в частности в рамках предложной системы обоих языков; уточнить, а в ряде случаев дополнить, специализированные словари предложных единиц; результаты сопоставительного анализа могут быть использованы для целей перевода как естественного, так и машинного, в программах искусственного интеллекта.

Ближайшей перспективой данного исследования является системное сопоставительное описание всех структурно-сложных немотивированных предлогов украинского языка во всем многообразии их значений и поиск их функциональных соответствий в русском языке.

Предлагаемое исследование выполнено в рамках Международного проекта «Славянские предлоги в синхронии и диахронии: морфология и синтаксис» (о проекте см.: [Всеволодова и др. 2003; Ляхур 2005;